

HALİKARNASSOS YARIMADASI'NDAN BİR GRUP FİGÜRİN

A GROUP FIGURINES FROM THE HALİKARNASSOS PENINSULA

Murat ÇEKİLMEZ*

Anahtar Kelimeler: Aydın Arkeoloji Müzesi, Halikarnassos, Yarım Ada, Figürinler, Klasik Dönem
Keywords: Aydın Archaeological Museum, Halikarnassos, Peninsula, Figurines, Classical Period

ÖZET

Bu çalışmada, Aphrodisias antik kenti kazısı eski başkanı Prof. Dr. K. Tevfik Erim tarafından Bodrum'dan satın alınarak 1965 yılında Aydın Arkeoloji Müzesi'ne bağışlanan bir grup figürin değerlendirilmektedir. Grup, üç rahip ve bir hydrophoros tipindeki rahibe heykelciğinden oluşmaktadır. Kalıp tekniğiyle üretilen figürinler beyaz astarlı, killeri homojen yapı, kireç, taşçık, iri mika ve kum katkılıdır. Ön kısımları detaylı ve özenli işlenen figürinlerin arka yüzleri kabaca bırakılmıştır. Arka yüzdeki pişirme deliği yerine kaidenin altı boş bırakılarak pişme sırasında oluşan buhar dışarı atılmıştır. Üretim özellikleri ve teknik detaylarıyla yapılan karşılaştırmalar figürinlerin Klasik Dönem'de üretildiklerini göstermektedir. Çalışmada yer alan TK. 1-3 nolu figürinlerin, phiale taşıyan erkekler olarak adlandırılan tipte oldukları saptanmıştır. Himation giyimli olan bu figürinler, Batı Anadolu'da Klasik Dönem'den itibaren karşımıza çıkmaktadır. Özellikle sağ elinde omphalolu kâse taşıyan rahip tipinin daha çok Demeter ve Kore kutsal alanlarında karşımıza çıkan Karia Bölgesi'ne özgü tiplerden olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle bu tipteki figürinlerin, bölge koroplastiğindeki yeri ve tipin gelişimi üzerinde durulmuştur. TK. 1-3 nolu figürinler, duruş, hareket ve kıvrım yapısıyla MÖ 4. yüzyılın ilk yarısının stil özelliklerini yansıtmaktadır. Çalışmada ele alınan ve tek örnekle temsil edilen diğer figürin ise TK. 4 nolu başının üzerinde hydria taşıyan genç kız heykelciğidir. Khiton üzerine himation giyimli olan ve ayakta verilen figürin sağ eliyle başının üzerindeki hydriayı desteklerken sol elinde bir çelenk tutmaktadır. Çalışmada, hydrophoros olarak adlandırılan genç kız tipinin kökeni, gelişimi ve ikonografisi üzerinde durulmuştur. Yapılan araştırmalar, bu tipin ilk örneklerinin MÖ 6. yüzyılın sonundan itibaren görülmeye başladığını MÖ 4. yüzyılda ise tipin yaygınlaştığını göstermiştir. Değerlendirilen eserlerin tanımından sonra sınıflandırılması yapılmıştır. Detaylı olarak tanımlanan örnekler daha sonra ikonografik yönden incelenmiştir. İkonografik özellikleri, aynı kutsal alanlarda rastlanan phiale taşıyan sakallı erkek ve hydria taşıyan genç kız figürinlerinin rahip ve rahibelerle ilgili olduğunu göstermiştir. Bu örneklerin tipolojileri, diğer çağdaş merkezler ve kontekstlerdeki buluntularla karşılaştırılarak tarihlendirme yapılmıştır. Yapılan stilistik ve tipolojik incelemeler, çalışmada ele alınan buluntuların Theangela ve Halikarnassos eserleriyle birebir benzediğini ancak Theangela grubundan olması gerektiğini göstermiştir. Özellikle Karia Bölgesi kentlerinde daha yoğun görülen tipler, Klasik Dönem ya da Hekatomnoslar Dönemi Karia koroplastiği içerisinde değerlendirilmiştir.

* Yrd. Doç. Dr. Murat ÇEKİLMEZ. Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 09100, Aytepe/Aydın.
E-posta: mcekilmez@gmail.com

ABSTRACT

In this study, a group of figurines which was bought from Bodrum and was donated to Aydın Archaeology Museum in 1965 by Prof. Dr. K. Teyfik Erim, the old director of Aphrodisias excavation is examined. The group consists of three priests and a priestess figurines in type of hydrophoros. The figurines produced with casting technique and as a form of semi-mold have white slip and homogenous clay and contain lime, stone piece, huge mica and sand. The back sides of the figurines left rough while their front sides were engraved in detail and carefully. The steam hole appearing during the firing was blown off by leaving the bottom of the pedestal empty instead of the firing hole on back side. The comparisons made in terms of producing characteristics and technical details show that the figurines were produced in Classical Period. It was determined that the number TK. 1-3 figurines taking place in the study were in the type called as the men carrying phiale. Those figurines wearing himation have been appeared in Western Anatolia since the Classical Period. It is understood that especially the priest type carrying phiale with omphalos in his hand is one of the Carian Region types appearing mostly in the sacred fields of Demeter and Kore. That's why the importance of those figurines to the areas coroplastic and the development of the figurines were dwelled on. The number TK. 1-3 figurines reflect the style characteristics of the first half of the 4th century B.C. with their structure of posture, movement and curve. The other figurine that was examined in the study and represented with only one sample is the number TK. 4 sculpture of a young girl carrying a hydria on her head. The figurine wearing himation on khiton and given as standing holding a wreath with her left hand while supporting the hydria on her head with her right hand. In this study, the origin, development and iconography of the young girl type called hydrophoros were dwelled on. The researches carried out showed that the first samples of that type have begun to appear by the end of the 6th century BC and the type has become widespread in the 4th century BC. The evaluated works were classified after they have been identified. The samples identified in detail were iconographically examined later. Their iconographical characteristics showed that the bearded men figurines carrying phiale and the young girl figurine carrying hydria in the same sacred fields were related to the priests and priestesses. Dating was carried out by comparing the typologies of those samples with the findings in other contemporary centers and contexts. The stylistic and typological investigations showed that the findings examined in the study were exactly similar with the works of Theangela and Halikarnassos, but they must have been in Theangela group. The types mostly seen especially in Caria were evaluated in the Carian coroplastic of Hekatomnid Period.

GİRİŞ

Aydın Arkeoloji Müzesi terrakotta figürinleri kataloğunun yayın hazırlığı sırasında Halikarnassos yarım adası buluntusu bir grup figürin tespit edilmiştir¹. Bu nedenle çalışmada, Aphrodisias antik kenti kazısı eski başkanı, rahmetli Prof. Dr. K. Tevfik Erim tarafından Bodrum'dan satın alınarak 1965 yılında Aydın Arkeoloji Müzesi'ne bağışlanan bir grup figürin değerlendirilmektedir. Grup, üç rahip ve bir hydrophoros tipindeki rahibe heykelciğinden oluşmaktadır. Klasik Dönem'e tarihlenen eserlerin konteksti ve buluntu durumları kayıtlarda her hangi bir bilgi olmaması sebebiyle tespit edilememiştir. Bu nedenle çalışmaya konu olan eserler, benzer örneklerle karşılaştırılarak üretim tekniği, stil ve gözlem yoluyla tarihlenebilmiştir. Figürinlerin tipolojik ve stilistik özellikleriyle birlikte buluntuların ait olduğu dönem özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmadaki eserler, yapım tekniği, stil ve bölgesel özellikleri nedeniyle Klasik Dönem Karia koroplastiği içerisinde değerlendirilmiştir. Grup dört eserden oluşmasına rağmen buluntular, Halikarnassos ve Karia Bölgesi'nin, Ege ve Akdeniz bağlantılarına ışık tutabilecek bilgiyi tipolojik, stilistik ve ikonografik incelemelerle verebilecek niteliktedir.

TK. 1. Rahip Figürini² (Fig. 1-4)

Çalışma kapsamında değerlendirdiğimiz rahip figürinleri üç örnekten oluşmaktadır (Fig. 1-10). Bunlardan TK. 1'de başı korunan rahip, diğerlerine göre daha sağlamdır (Fig. 1-4). Profilli, dörtgen kaide üzerinde ayakta ve cepheden işlenen figürin himation giyimlidir. Yuvarlak başlıklı, saç ve sakalları uzun, yüzü yuvarlak ve dolgun, boynu kısa, omuzları ise dardır. Vücudun sağ üst bölümü ve sağ eli açıkta bırakan himation, sol omuzdan çıkarak sağ koltuk altından sarılıp arkaya, oradan tekrar sol omuzdan aşağıya, sol kola sarılarak aşağı dökülür. Ayakların üstüne kadar vücudu saran elbisede, sol bacağın öne hareketiyle birlikte sol ayak üzerinden belin sağına uzanan çapraz kıvrımlar oluşmuştur. Belinin sağındaki sağ elinde omphaloslu phiale tutan figürin, belinin soluna dayadığı sol koluna elbisesini dolamıştır. Sol bacağın öne hareketiyle birlikte beli soluna eğiktir. Sol bacak önde ve hareketli verilirken sağ bacak vücudun ağırlığını taşır.

¹ Aydın Arkeoloji Müzesi'ne 1959-2007 yılları arasında bağış, satın alma, müsadere ve kurtarma kazısı yoluyla gelen figürinleri değerlendirdiğimiz kataloğun hazırlık çalışmalarına 2014 yılında başlanmıştır. Eserlerin çalışma izinleri konusunda Aydın Arkeoloji Müzesi Müdürü Yılmaz Akkan, Uzman Arkeolog Funda Ertuğrul ve Şenay Çekilmez'e teşekkür ederim.

² TK. 1. Rahip figürini, Müze Env. No. 564, Ölçüler: Yüksek: 13,9 cm, Gen: 5,3 cm, Kal: 0,7 cm, Baş Yüksek: 3 cm, Baş Gen: 1,9 cm, Kaide Yüksek: 1,8 cm, Kaide Gen: 3,7 cm, Hamur: 7,5 YR 7/3-4 pembe, mika, kum, kireç ve taşçık katkılı, beyaz astarlı.

Fig. 1: TK. 1, Ön Yüz /
TK. 1, Front.

Fig. 2: TK. 1, Arka Yüz /
TK. 2, Back.

Fig. 3: TK. 1, Sağa Profilden /
TK. 1, The Right Profile.

Fig. 4: TK. 1, Sola Profilden /
TK. 1, The Left Profile.

TK. 2. Rahip Figürini³ (Fig. 5-6)

Grubun ikinci figürininde, sol dizden sağ ayağa uzanan büyük bir parça kırıktır (Fig. 5-6). Yuvarlak formulu başlık takan figürinin saçları uzun, sakalı ve bıyığı gürdür. Sağ kolu ve vücudun sağ üst bölümünü açıkta bırakan himation, önde karın üzerinde toplanıp arkaya uzanır. Sol omuzdan aşağı dökülen manto sol kola sarılarak açılıp aşağı dökülmektedir. Belinin sağındaki sağ elinde omphaloslu phiale tutan figür, sol eliyle belinin solundaki mantosunun kıvrımlarını sarmaktadır. Sol bacağın hareketiyle bağlantılı bel sola eğiktir. Sol bacak önde ve hareketli verilirken gerideki sağ bacak vücudun ağırlığını taşır.

Fig. 5: TK. 2, Ön Yüz /
TK. 2, Front.

Fig. 6: TK. 2, Arka Yüz /
TK. 2, Back.

TK. 3. Rahip Figürini⁴ (Fig. 7-10)

Gruptaki son figürinin başı kırık bunun dışında yer yer kırık ve çatlaklar oluşmuştur (Fig. 7-10). Profilli, dörtgen kaide üzerinde ayakta ve cepheden işlenen figürin manto giyimlidir. Sağ kolu ve vücudun sağ üst bölümünü açıkta bırakan himation, sol omuzdan aşağıya dökülerek sol kola sarılmıştır. Belinin sağındaki sağ elinde omphaloslu phiale tutan figür, sol elini belinin soluna dayamıştır. Bel soluna eğik, sol bacak önde ve hareketli, sağ bacak ise vücudun ağırlığını taşır.

³ TK. 2. Rahip figürini, Müze Env. No. 563, Ölçüler: Yük: 15,5 cm, Gen: 5,7 cm, Kal: 0.5 cm, Baş Yüksek: 3.2 cm, Baş Gen: 1.6 cm, Hamur: 7.5 YR 7/3-4 pembe, mika, kum, kireç ve taşçık katkı, beyaz astarlı.

⁴ TK. 3. Rahip figürini, Müze Env. No. 561, Ölçüler: Yük: 11,2 cm, Gen: 4,9 cm, Kal: 0.8 cm, Kaide Yüksek: 1.5 cm, Kaide Gen: 3.6 cm, Hamur: 10 R 7/6-8 açık kırmızı, mika, kum, kireç ve taşçık katkı, beyaz astarlı.

Fig. 7: TK. 3, Ön Yüz / TK. 3, Front.

Fig. 8: TK. 3, Arka Yüz / TK. 3, Back.

Fig. 9: TK. 3, Sağa Profilden /
TK. 3, The Right Profile.

Fig. 10: TK. 3, Sola Profilden /
TK. 3, The Left Profile.

Tipolojik Değerlendirme

TK. 1-3 nolu rahip figürinleri, himation giyimli olup dörtgen kaide üzerinde ayakta ve cepheden işlenmiştir. Başı tamamen saran yuvarlak formlu başlık takan figürinler, uzun saçlı ve gür sakal-bıyıklıdır. Alın geniş, gözler hafifçe kısık ve dolgun, burun basık ve bodur, ağız ise küçük ve kapalıdır. Boyun kalın ve uzun, omuzlar dardır. Vücudun üstü dik ve güçlü verilirken sol ayağın hareketiyle bağlantılı bel hafifçe soluna eğiktir. Belde duran sağ elde omphaloslu kâse tutarlar. TK. 1 ve 3 nolu örneklerde sol el belin sol arkasına dayanıp elbisenin sol omuzdan düşen kıvrımları tutarken TK. 2'de sol el belin sol ön tarafında elbisenin kıvrımlarına dolanmıştır. Vücudun sağ üst bölümü ve sağ eli açıkta bırakan himation, sol omuzdan çıkarak sağ koltuk altından sarılıp arkaya, oradan tekrar sol omuzdan aşağıya, sol kola sarılarak dökülmektedir. Ayakların üstüne kadar vücudu saran elbisede, sol bacağın öne hareketiyle birlikte sol ayak üzerinden belin sağına uzanan çapraz kıvrımlar oluşmuştur. Hafifçe dizden bükük sol bacak hareketliken elbise içindeki hareketsiz sağ bacak vücudun ağırlığını taşır. Figürlerin yuvarlak ve dolgun yüz yapısı yanında başlığın formu ile birlikte sakal - bıyıklı verilmeleri sebebiyle daha çok yetişkin ve yaşlı kişilere has özellikler taşıdıkları anlaşılmaktadır.

Çalışmada ele alınan TK. 1-3 nolu figürinler ile aynı tipteki buluntular, Batı Anadolu'da ve adalarda, genellikle hydrophoros figürinleriyle aynı kontekstde bulunmaktadır. Benzerleri Halikarnassos⁵, Iasos⁶, Kalymna⁷, Kaunos⁸, Kos⁹, Knidos¹⁰, Priene¹¹ ve Theangela'da¹² bulunan figürinler ayakta giyimli erkekler grubunda sınıflandırılmıştır. Bulba, Kaunos'taki bothroslardan bulunan benzer figürinlerin Theangela, Halikarnassos, Kos, Knidos, Priene ve Iassos gibi Karia Bölgesi kentlerine ait Demeter kutsal alanlarından ele geçtiğini belirlemiştir. Araştırmacı, Lindos'ta olduğu gibi Kaunos'ta da khitonik anlam taşıyan Demeter, Kore ve Zeus kültlerinin birlikteliğinden bahsetmektedir. Benzer şekilde Karia Bölgesi, Priene, Pergamon, Rhodos ve Lindos'ta, Demeter'in khitonik anlam taşıyan Dionysos ve Zeus gibi tanrılarla birlikte tapınım gördüğünü tespit etmiştir¹³.

⁵ Higgins 1954: Pl. 53, Nr. 345-348, Pl. 55, Nr. 363-365, Pl. 61, 424-427, 429, 432, Pl. 62, Nr. 433, 438, Pl. 66, Nr. 481, 483-489; Baldran 1999: Res. 13; Tunay 1972: 212 vd. Fig. 28, 31, 38, 39, 45.

⁶ Bonifacio 1996: 16.

⁷ Higgins 1954: 102.

⁸ Bulba 2010: 655 vd.

⁹ Mendel 1908: Pl. III, Nr. 7; Higgins 1954: 102.

¹⁰ Bulba 2010: 655 vd.

¹¹ Bulba 2010: 655 vd.

¹² Işık 1980: Taf. 17-24.

¹³ Bulba 2010: 654 vd.

Higgins, British Museum'da korunan benzer figürinlerin, Newton tarafından Halikarnassos Mausoleum'unun güney batısındaki adak çukurlarından bulunduğunu belirtir. Buluntular arasında yer alan ve MÖ erken 5. yüzyıla tarihlenen ayaktaki, giyimli erkek figürinleri¹⁴, TK. 1-3 nolu örneklerin öncüllerinden olmalıdır. Özellikle uzun saçlar, sakal ve himationun tüm vücudu saran görünümü çalışmada ele alınan figürinler ile ortak özellikleridir. Aynı alanda bulunan ve Olympia Zeus Tapınağı buluntularıyla karşılaştırılarak MÖ 5. yüzyılın ortasına tarihlenen yarı giyimli, ayaktaki erkek figürinleri¹⁵ tipin diğer erken örneklerindedir. Çalışmada ele alınan figürinler ile aynı tipteki buluntular ise MÖ 4. yüzyılın ortasına tarihlenmiştir¹⁶.

1969 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne gelen ve buluntu yeri bilinmeyen 47 adet buluntu arasında benzer tipte figürinler saptanmıştır¹⁷. Poloslu olan ve sağ elinde phiale tutan figürinlerin, TK. 1-3 nolu örneklerden farklı olarak sağ bacağı hareketli verilirken figürler hareketsiz sol bacağından destek alır. Çalışmada ele alınan figürinlerin bire bir benzeri olmamakla birlikte TK. 1-3 nolu figürinler, MÖ 400-350 yılları arasında tarihlenen İstanbul Arkeoloji Müzesi eserleriyle çağdaş olmalıdır¹⁸.

Halikarnassos ve çevresinde benzer tipteki figürinlerin buluntu yoğunluğu bakımından Theangela antik kenti ön plana çıkmaktadır¹⁹. Işık benzerlerini "phiale taşıyan erkekler" grubunda sınıflandırmış, duruş ve harekete göre farklı alt gruplara ayırarak TK. 1 ve 3 nolu örneklerin benzerlerini 1. grupta değerlendirmiştir. Bu tipin ortak özelliği olarak figürler sağ elinde phiale tutarken sol el, belin sol arkasına uzanır. Theangela figürinlerinin farklı olarak sağ bacağı hareketli verilirken figürler sol bacağından destek almaktadır. Bu hareket sonucunda farklı olarak sağ ayak üzerinden belin soluna uzanan çapraz kıvrımlar oluşmuştur. Theangela buluntuları arasında TK. 1 ve 3 nolu örneklerin birebir benzeri olmamakla birlikte Işık'ın 4. grupta değerlendirdiği bir figürin²⁰ TK. 2 nolu figürin ile aynı kalıp ve atölye yapımı olmalıdır.

TK. 2 nolu figürin ile aynı tipteki bir Halikarnassos buluntusu, MÖ 4. yüzyılın ortasına tarihlenmiştir²¹. Her iki eserde de kırıklar olmasına rağmen özellikle sol omuzdan düşen ve karın üzerinde paralel dolanan kıvrımların

benzer tipte yumuşak hatlı ve plastik yapıda oldukları görülmektedir. TK. 2 ile aynı tipteki diğer buluntu, Ereğli Müzesi'nde korunan Bodrum buluntusu figürindir²². Baldıran bu tipteki figürinlerin Anadolu'da özellikle Karia Bölgesi'nde bulunduğunu belirtir. Araştırmacı 37.25.67 envanter numaralı figürini, bir Theangela buluntusuyla karşılaştırarak sağ bacağın vücudun ağırlığını taşıdığını, sol bacağın ise hareketli verildiğini böylece dizin sert açıyla bükülerek MÖ 350'den önceye tarihlenmesi gerektiğini tespit etmiştir. Baldıran'ın değerlendirdiği figürin²³ ile TK. 2, teknik özellikleri, duruşu ve stiliyle aynı tipte ve aynı kalıp yapımı olmalıdır. TK. 2, kırık olmasına rağmen olasılıkla aynı kalıp yapımı olan başka bir eser, Işık'ın 4. grupta değerlendirdiği Theangela buluntusudur²⁴. Üç eser birlikte değerlendirildiğinde buluntuların MÖ 4. yüzyılın ilk yarısına ait olduğu görülmektedir. Buraya kadar yapılan değerlendirmelere göre Ereğli, Aydın ve Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nde korunan üç eserin aynı kalıp yapımı ve aynı atölye üretimi oldukları saptanmıştır. Bunun sonucunda Bodrum buluntusu olduğu kabaca belirtilen eserlerin aslında kentin 20 km. doğusunda yer alan Theangela buluntu grubundan olması gerektiği anlaşılmaktadır. Buluntuların müzelere giriş tarihine bakıldığında, Bodrum, Aydın ve Ereğli Müzesi eserlerinin 1965 ve 1967 yıllarında müzelere alındığı ve yukarıdaki görüşümüzü desteklediği görülmektedir.

TK. 4. Hydrophoros Figürini²⁵ (Fig. 11-14)

Çalışmadaki buluntular içinde tek örnekle temsil edilen hydrophoros figürini küçük kırık ve aşınmalar dışında sağlamdır. Genç kız, profilli, dörtgen kaide üzerinde ayakta, khiton üzerine himation giyimli ve cepheden verilmiştir. Başının üzerinde dik duran hydriayı sağ eliyle desteklerken belinin solundaki diğer elinde çelenk tutar. Yüz oval ve dolgun, boyun ise kısa ve kalındır. Başa kadar çekilen himation yanlardan omuzlara dökülürken elbise, karın üzerinde tomlanıp oradan arkaya dolanır. Arkadan sol omuz üzerinden bir kısmı sol kola dolanıp açılarak sol bacak yanından aşağı dökülür. Figürin belinden üstü dik durmasına rağmen sol bacağının öne hareketiyle birlikte bel soluna eğik verilmiştir. Sol bacak önde ve hareketli olmasına rağmen elbise içindeki sağ bacak vücudun ağırlığını taşır.

¹⁴ Higgins 1954: Pl. 53, Nr. 345-347.

¹⁵ Higgins 1954: Pl. 55, Nr. 363-365.

¹⁶ Higgins 1954: 102 vd.

¹⁷ Tunay 1972: 212 vd. Fig. 28, 31, 38, 39, 45. Araştırmacıya göre buluntu yeri belli olmayan bu figürinler, Halikarnassos ve çevresinde aynı tipte çok sayıda figürin bulunduğu Theangela, Lindos, Rhodos, Kos, Kalymnos ve Iasos örnekleriyle aynı atölye üretimi olmalıdır.

¹⁸ Tunay 1972: 202 vd.

¹⁹ Işık 1980: Taf. 17-30.

²⁰ Işık 1980: Taf. 23, Kat. Nr. 168.

²¹ Higgins 1954: Pl. 69, Nr. 522.

²² Baldıran 1999: Res. 13.

²³ Baldıran 1999: Res. 13.

²⁴ Işık 1980: Taf. 23, Kat. Nr. 168.

²⁵ TK. 4. Hydrophoros, müze env. no. 562, ölçüler: yük.: 16, 1 cm, gen.: 3, 5 cm, kal.: 0. 5 cm, baş yük.: 2 cm, baş gen.: 1. 5 cm, hydria yük.: 2, 4 cm, hydria gen.: 1, 9 cm, kaide yük. 2. 1 cm, kaide gen. 4. 8 cm, hamur: 7,5 YR 7/3-4 pembe, mika, kum, kireç ve taşçık katkılı, beyaz astarlı.

Fig. 11: TK. 4, Ön Yüz /
TK. 4, Front.

Fig. 12: TK. 4, Arka Yüz /
TK. 4, Back.

Fig. 13: TK. 4, Sola Profilden /
TK. 4, The Left Profile.

Fig. 14: TK. 4, Sağa Profilden /
TK. 4, The Right Profile.

Tipolojik Değerlendirme

Başının üzerindeki hydriada su taşıyan genç kız olarak tanımlanan hydrophoros figürinleri (hydrophoroi/hydriaphoroi), khiton üzerine himation giyimli olup ayakta ve cepheden verilir. Figürler başının üzerinde dik duran hydriayı sağ eliyle tutarak desteklemekte, sol el ise genel olarak belin sol tarafında çelenk ve benzeri bir obje taşımaktadır. Benzer tipteki figürinler, Agrigento²⁶, Attika²⁷, Amathos²⁸, Delos²⁹, Didyma³⁰, Halikarnassos³¹, Herakleia³², Iasos³³, Kaunos³⁴, Kıbrıs³⁵, Knidos³⁶, Knossos³⁷, Kalymna³⁸, Korinth³⁹, Kos⁴⁰, Labraunda⁴¹, Lindos⁴², Maresha⁴³, Miletos⁴⁴, Pergamon⁴⁵, Priene⁴⁶, Rhodos⁴⁷, Tralleis⁴⁸ ve Theangela'da⁴⁹ görülmektedir. Kozłowski, hydrophoros tipindeki figürinlerin Kırım'dan Mısır'a, Kıbrıs'tan Sicilya'ya kadar geniş bir alanda karşımıza çıktığını belirtir⁵⁰. Araştırmacıya göre MÖ 6. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan hydrophoros figürinleri, MÖ 5 - 4. yüzyılda yaygınlaşmıştır. MÖ 6. yüzyıl sonu - 5. yüzyılın başına tarihlenen Megara Hyblea'daki mezar buluntusu bir figürin kalıp yapımı ilk örnek olmalıdır. Erken örnekleri daha çok Boeotia'da karşımıza çıkan tip özellikle Attika, Girit ve Güneybatı

²⁶ De Miro 2000: 251, Nr. 1541.

²⁷ Higgins 1954: Pl. 91, Nr. 697-698, Pl. 93, Nr. 710, 716.

²⁸ Papantoniou 2012: 552, Fig. 67.

²⁹ Laumonier 1954: Pl. 67, Nr. 678.

³⁰ Padilla 1999: 190 vd; Cosmopoulos 2003: 247 vd.

³¹ Higgins 1954: Pl. 54, Nr. 354, 356, Pl. 58, 391, 396, 398, 400, Pl. 59, Nr. 405, 407-408, 416-418, Pl. 63, Nr. 451, 453, Pl. 67, 501, 504, Pl. 69, Nr. 508, 509, 521-522; Tunay 1972: 201 vd; Baldran 1999: Res. 13-15.

³² Baldran 1999: Fig. 14-15.

³³ Bonifacio 1996: 16.

³⁴ Bulba 2010: 654 vd.

³⁵ Burn-Higgins 2001: Pl. 146, Nr. 2901.

³⁶ Burn - Higgins 2001: Pl. 85, Nr. 2513-2517, Pl. 86, Nr. 2518-2522, Pl. 87, Nr. 2523-2527, Pl. 88, Nr. 2528-2533.

³⁷ Coldstream 1973: 69, Nr. 65.

³⁸ Higgins 1954: 102.

³⁹ Breitenstein 1941: Pl. 21, Nr. 205, 206, 210, 211, 218, 219, 224; Merker 2000: H48-51.

⁴⁰ Mendel 1908: Pl. III, Nr. 16; Higgins 1954: 102.

⁴¹ Karlsson 2014: 87-91.

⁴² Blinkenberg 1931: Pl. 140, Nr. 3003, 3007, 3011.

⁴³ Israel Antiquities Authority 2008: 34, Nr. 88-89.

⁴⁴ Özcan 2007: Taf. 1, 1. TK. 72, 5. TK. 391, 6. TK. 148, 7. TK. 152, 8. TK. 371.

⁴⁵ Töpperwein 1976: Taf. 3, Nr. 18.

⁴⁶ Rumscheid 2006: Taf. 62, 1-2 Kat. Nr. 142, Taf. 63, 1-5, Kat. Nr. 143-147.

⁴⁷ Higgins 1954: Pl. 49, Nr. 285.

⁴⁸ Winter 1903: Taf. 159, Nr. 3.

⁴⁹ Işık 1980: Taf. 9-16.

⁵⁰ Pişmiş toprak hydrophoros figürinlerinin tipolojisi, kronolojisi ve dağılımı konusunda çalışan Jacky Kozłowski'ye yayınlarının ayrışmasını ulaştırması ve nazik yaklaşımından dolayı teşekkür ederim.

Anadolu'da yoğundur⁵¹. Merker, Korinth'teki Demeter ve Kore kutsal alanı buluntusu figürinleri değerlendirdiği çalışmasında, hydrophoros tipindeki figürinlerin en erken örneklerinin Iasos ve diğer Batı Anadolu'da kentlerindeki Demeter kutsal alanlarında bulunduğunu belirtir. Merker, daha geç döneme tarihlenen Korinth buluntusu figürinlerin farklı olarak peplos giyimli olduğunu tespit etmiştir⁵².

Çalışmada ele alınan hydrophoros figüriniyle aynı tipteki buluntular, Newton tarafından 1856 yılında, Halikarnassos Mausolleum'unun güney batısındaki adak çukurlarından bulunmuştur⁵³. Higgins'e göre Rhodos etkisiyle birlikte Halikarnassos'ta, MÖ 5. yüzyılın ortalarında hydrophoros figürinleri ilk defa görülmeye başlanmıştır. MÖ 5. yüzyıl sonunda ise ayakta giyimli kadın ve erkek figürinleri ile hydrophoroslar en çok sevilen tipler arasındadır⁵⁴. MÖ 4. yüzyıl başından itibaren Attika etkisiyle birlikte figür tipleri şekillenmeye başlar ve MÖ 4. yüzyıl ortasına kadar aynı tipteki figürinler görülmektedir. Araştırmacı kontekstte yer alan buluntuların Demeter ve Persephone Tapınağı'na ait olduğunu ve MÖ 480-350 yılları arasına tarihlendiğini tespit etmiştir⁵⁵. Halikarnassos buluntuları arasındaki erken Klasik Dönem'e tarihlenen figürinler⁵⁶, duruş, hareket ve belin altındaki mantonun ayaklara inen dikey kalın kıvrımlarıyla TK. 4'e göre daha erken olmalıdır. Sol eldeki phiale yanında vücudun duruşu, figürün hareketi ve tipolojik özellikleriyle TK. 4, daha çok MÖ 400-350 arasına tarihlenen örneklerle benzerdir⁵⁷. Halikarnassos buluntuları tipolojik olarak TK. 4'e benzer olmasına rağmen farklı kalıp ve atölyelerde üretilmiş olmalıdır.

Halikarnassos ve çevresinde benzer tipteki figürinlerin buluntu yoğunluğu bakımından Theangela kenti ön plana çıkmaktadır. Halikarnassos'un yaklaşık 20 km. doğusunda yer alan Theangela antik kentindeki bir bothrostan ele geçen buluntular Işık tarafından değerlendirilmiştir⁵⁸. 1965 yılında Bodrum Müzesi'ne kazandırılan aynı kontekst içinde çok sayıda hydrophoros figürini yer almaktadır⁵⁹. En erken tipler MÖ erken 5. yüzyıla tarihlenirken en geç olanların MÖ 270 civarından olması gerektiği belirtilmiştir. Theangela buluntuları arasında daha çok örnekle temsil edilen grupta genç kızlar sağ eliyle hydriayı desteklerken sol el, belin soluna dayanmış ya

da elbise kıvrımlarını tutar şekilde verilmiştir⁶⁰. Işık'ın çalışmasında değerlendirdiği 90 katalog numaralı eserde, benzer şekilde dikdörtgen formlu kaide üzerinde, ayakta, khiton üzerine himation giyimli figürin başının üzerindeki hydriayı sağ eliyle desteklemekte, sol elinde ise çelenk tutmaktadır. Sol bacak dizden bükülerek hareketli verilirken elbise içinde kalan sağ bacak vücudun ağırlığını taşımaktadır. Teknik ve stil özellikleri birlikte değerlendirildiğinde TK. 4 ile 90 katalog numaralı Theangela buluntusu olasılıkla aynı kalıp ve atölye yapımı olmalıdır⁶¹. Bu nedenle MÖ 350'den önceye tarihlenmektedir.

Aynı tipteki diğer buluntular, Ereğli Arkeoloji Müzesi'nde korunmakta olan Bodrum buluntusu figürinlerdir⁶². Bunlardan 37.45.67 envanter numaralı eserde farklı olarak figürinin sol eli belinin solunda yer alırken sağ bacak önde ve hareketli verilmiştir. Baldıran, 37.44.67 envanter numaralı eserde⁶³, dikdörtgen formlu kaide üzerinde, ayakta, khiton üzerine himation giyimli figürinin başının üzerindeki hydriayı sağ eliyle desteklediğini, belinin solundaki tarafındaki sol elinde ise çelenk tuttuğunu belirtir. Sol bacak dizden bükülerek hareketli verilirken elbise içinde kalan sağ bacak vücudun ağırlığını taşımaktadır. Baldıran, figürini bir Theangela buluntusu ile karşılaştırarak manto kıvrımlarının sert üslubu doğrultusunda MÖ 350'den önceye tarihlenmektedir. TK. 4 nolu figürin ile aynı tipte ve aynı ölçülerde olan Ereğli Müzesi örneği aynı kalıp yapımı olmalıdır. Bu nedenle her iki örnek de Theangela buluntuları ışığında MÖ 350'den önceye ait olmalıdır⁶⁴.

1969 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne gelen ve buluntu yeri bilinmeyen hydrophoros tipindeki figürinlerin Karia Bölgesi örnekleriyle benzer tipte oldukları saptanmıştır⁶⁵. Özellikle Theangela buluntularıyla karşılaştırılan hydrophoros figürinleri, Theangela'nın erken dönem buluntularıyla aynı tiptedir⁶⁶. Daha erken döneme tarihlenen ve farklı olarak sağ bacağı hareketli olup sol eli belinin solunda duran bu tipteki örnekler TK. 4'den daha erken olmalıdır. Tunay, söz konusu buluntuları Halikarnassos, Lindos, Rhodos, Kos, Priene, Myrina ve Smyrna buluntularıyla karşılaştırarak MÖ 400-350 arasına tarihlenmiştir⁶⁷.

Knidos buluntusu hydrophoros figürinleri, farklı olarak peplos giyimli olup yer altı tanrılarına ait kutsal alandan

⁵¹ Işık 1980: 181 vd; Bum-Higgins 2001: 180 vd; Ege Adaları dışında MÖ. 2. yüzyıl sonuna kadar Priene'de sevilerek kullanılan tip, Kourion'da İ.S. 1. yüzyıl başlarına kadar görülmektedir, bkz. Kozłowski 2015: 31 vd.

⁵² Merker 2000: 36 vd.

⁵³ Higgins 1954: 102 vd.

⁵⁴ Higgins 1954: 100 vd.

⁵⁵ Higgins 1954: 100 vd.

⁵⁶ Higgins 1954: Pl. 54, Nr. 354-357.

⁵⁷ Higgins 1954: Pl. 63, Nr. 445, 446, 449, 450 – 453.

⁵⁸ Işık 1980: Taf. 9-16.

⁵⁹ Işık 1980: Taf. 9-16.

⁶⁰ Işık 1980: Taf. 9, Kat. Nr. 54-60, Taf. 10, Kat. Nr. 61-66, Taf. 11, Kat. Nr. 67-75, Taf. 12, Kat. Nr. 76-84 vd.

⁶¹ Işık 1980: Taf. 13, Kat. Nr. 90.

⁶² Baldıran 1999: Res. 14-15.

⁶³ Işık 1980: 164 vd. Res. 14.

⁶⁴ Baldıran 1999: 164 vd.

⁶⁵ Tunay 1972: 201 vd.

⁶⁶ Işık 1980: Taf. 9, Kat. Nr. 54-60, Taf. 10, Kat. Nr. 61-66, Taf. 11, Kat. Nr. 67-75, Taf. 12, Kat. Nr. 76-84 vd.

⁶⁷ Tunay 1972: 202 vd.

bulunmuştur. Knidos figürinleri, Eutresis buluntularıyla karşılaştırılarak MÖ 4. yüzyılın ilk yarısı ile sonu arasındaki döneme tarihlenmiştir⁶⁸. Labraunda buluntusu figürinler ise Zeus kutsal alanı terası ve andronların çevresinden bulunmuştur. MÖ 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen figürinler, TK. 4 nolu figürine göre hareket, duruş ve yapım tekniği gibi özellikleriyle daha erken olmalıdır. Özellikle Iasos'taki Demeter ve Kore kutsal alanı buluntularıyla karşılaştırılan hydrophoros figürinlerinin çağdaş oldukları kabul edilmiştir. Karlsson, benzer tipteki Labraunda buluntularından yola çıkarak figürinlerin olasılıkla Kybele'ye adandığını belirtmektedir⁶⁹. Bulba, Kaunos'taki Demeter kutsal alanı bothroslarından bulunan benzer figürinlerin Theangela, Halikarnassos, Kos, Knidos, Priene ve Iasos gibi Karia Bölgesi kentlerine ait Demeter kutsal alanlarından ele geçtiğini belirlemiştir. Araştırmacı, Lindos'ta olduğu gibi Kaunos'ta da khitonik anlam taşıyan Demeter, Kore ve Zeus kültlerinin birlikteliğinden bahsetmektedir. Benzer şekilde Karia Bölgesi, Priene, Pergamon, Rhodos ve Lindos'ta, Demeter'in khitonik anlam taşıyan Dionysos ve Zeus gibi tanrılarla birlikte tapınım gördüğünü tespit etmiştir⁷⁰.

Priene'deki Demeter ve Kore Tapınağı bothrosu buluntusu hydrophoros figürinleri⁷¹, Klasik Dönem'den itibaren MÖ 2. yüzyıl sonuna kadar tarihlenmektedir. TK. 4 ile tip, duruş ve hareket açısından Klasik Dönem'e tarihlenen bir örnek benzemektedir⁷². Klasik Dönem tiplerinde figürler, kısıtlanmış hareketleriyle daha durağan görünürken Hellenistik Dönem'e gelindiğinde hydriayı tutan sağ el dik şekilde yukarı yükselmektedir. Manto benzer şekilde Klasik Dönem tiplerinde durağan ve hareketsiz işlenirken Hellenistik Dönem örneklerinde daha hareketli ve yoğun kıvrımlı verilmiştir. Bu nedenle TK. 4, Rumscheid'in MÖ 2. yüzyıla tarihlediği bir figürine⁷³ göre, durağan yapısı, kısıtlanmış hareketleri ve kıvrımsız mantosuyla daha erken tarihten olmalıdır.

Pergamon Akropolü buluntusu, MÖ 4. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen figürinin farklı olarak sağ bacağı önde ve hareketli verilirken figür sağ eliyle başının üzerinde duran hydriayı tutmaktadır⁷⁴. Pergamon buluntusu, duruşu ve hareketli yapısıyla, TK. 4'e göre daha geç tarihten olmalıdır.

Arkaik Dönem'e tarihlenen Korinth buluntusu hydrophoros figürinleri⁷⁵, farklı duruşları, hareketleri ve yüz

yapılarıyla olasılıkla daha erkendir. Özellikle dolgun yuvarlak yüz yapısı, badem şeklinde gözler ve yapım teknikleriyle TK. 4'e göre daha erken olmalıdır. Rhodos buluntusu olan ve Higgins'in MÖ 4. yüzyıla tarihlediği benzer tipteki bir figürin⁷⁶, duruşu, hareketi, durağan yapısı yanında kıvrımsız mantosuyla TK. 4 ile çağdaş olmalıdır.

İkonografik Değerlendirme

Araştırmacılar, TK. 1-3 nolu rahip ve TK. 4 nolu hydrophoros figürinlerinin benzerleri konusunda farklı ikonografik görüşlerde bulunmuştur. Tunay, bu tipteki eserlerin Asklepios ve Athena kültüne adak eşyası olarak bırakıldıklarını düşünmektedir. Araştırmacıya göre TK. 4 benzeri hydria taşıyan genç kızlar ve TK. 1-3 nolu rahip figürinlerinin benzerleri Rhodos, Lindos, Iasos ve Kos'un etkisiyle birlikte üretilmiştir. Araştırmacı sakallı ve giyimli erkek figürinlerini Asklepios kültüyle ilişkilendirerek bunların Asklepios ve Zeus'u temsil ettiğini düşünmektedir⁷⁷.

Işık, Theangela buluntuları arasındaki TK. 4 benzeri hydrophoros figürinlerinin oldukça yaygın olduğunu belirlemiştir. Karia Bölgesi'nde, Demeter ve Kore kutsal alanlarında bulunduğunu tespit etmiştir⁷⁸. Özellikle figürlerin sol ellerinde tuttukları çelenk, domuz yavrusu, phiale, haşhaş ve deniz kabuğu gibi atribütlerin Demeter, Dionysos kültü ve Nympheler'le bağlantılı olduğunu düşünmektedir. TK. 1-3 benzeri sakallı ve giyimli erkek figürinlerini ise Dionysos ve yer altı kültüyle bağlantılı Zeus ikonografisiyle birleştirmektedir⁷⁹.

Baldıran, TK. 4 benzeri hydrophoros figürinlerinin hydria ve çelenk taşımalarından yola çıkarak bunların Demeter ve Dionysos kültüyle ilgili nympheler olduklarını belirtir⁸⁰. Burn ve Higgins, benzer Knidos figürinlerinin Demeter ve Kore kutsal alanlarında bulduklarını tespit etmiştir. Knidos'ta bulunan figürinler yer altı tanrılarında ait kutsal alanda karşımıza çıkmaktadır. C. Newton'un araştırmalarına atıf yapılarak Demeter ve Kore ikonografisiyle çeşmeden su doldurarak evine taşıyan genç kızlar arasında bağlantı kurulmuştur⁸¹.

Kozłowski, daha önceki görüşlerden yola çıkarak su ve nympe bağlantısına dikkat çekmiştir. Araştırmacıya göre hydria özellikle ayınlarla ilgili dini bir simge ve günlük yaşama ait bir obje olmalıdır. Bu görüşünü desteklemek için mezar buluntusu hydrophoros figürinlerinin ölen ki-

⁶⁸ Burn/Higgins 2001: 180 vd.

⁶⁹ Karlsson 2014: 87 vd. Fig. 1-3.

⁷⁰ Bulba 2010: 654 vd.

⁷¹ Rumscheid 2006: Taf. 62, 1-2 Kat. Nr. 142, Taf. 63, 1-5, Kat. Nr. 143-147.

⁷² Rumscheid 2006: Taf. 63, 4 Kat. Nr. 146.

⁷³ Rumscheid 2006: Taf. 62, 1-2 Kat. Nr. 142.

⁷⁴ Töpperwein 1976: 15 vd.

⁷⁵ Breitenstein 1941: Pl. 21, Nr. 205, 206, 210, 211, 218, 219, 224.

⁷⁶ Higgins 1954: Pl. 49, Nr. 285.

⁷⁷ Tunay 1972: 202 vd.

⁷⁸ Işık 1980: 181, dip. 535 vd.

⁷⁹ Işık 1980: 181, 194 vd.

⁸⁰ Baldıran 1999: 165 vd.

⁸¹ Burn/Higgins 2001: 180 vd.

şilerin sosyal statü göstergesi olduğunu belirtmektedir⁸². Kaunos'taki Demeter kutsal alanı bothroslarından bulunan benzer figürinlerin Theangela, Halikarnassos, Kos, Knidos, Priene ve Iassos gibi Karia Bölgesi kentlerine ait Demeter kutsal alanlarından bulunduğu belirlenmiştir. Kaunos'ta, Demeter'in khitonik anlam taşıyan Dionysos ve Zeus gibi tanrılarla birlikte tapınım gördüğü anlaşılmaktadır⁸³. Merker, Korinth buluntusu figürinlerdeki hydrianın, gelinlerin ve ölümlerin yıkanmasıyla bağlantılı doğurganlık kültüne ait sembolik anlam taşıdığını belirtir⁸⁴.

Araştırmacılar, yeni arkeolojik buluntular ve epigrafik verilerden hareketle farklı ikonografik değerlendirmelerde bulunmuştur. Çalışmada ele alınan TK. 1-3 nolu rahip ve TK. 4 nolu rahibe figürinleri genellikle aynı kontekst içinde bulunduğu eserlerin topluca ikonografik bağlantılarının değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Özellikle Halikarnassos, Didyma, Miletos, Klaros ve Ephesos'tan bulunan yazıtlar, rahip baba ve onun rahibe kızı birlikteliğini göstermektedir. Bunlardan Halikarnassos ve Kos'a yakın Patmos Adası'nda bulunan bir yazıtta, "Glaukes'in kızı, rahibe ve hydrophoros Kydonia'nın ..... küçük adaklar sunduğu" belirtilmiştir. Didyma'da ise hydrophorosların babalarının kehanet için tapınağa başvurduğu bu nedenle de hydrophorosların evlenmemiş ve genç oldukları düşünülmektedir⁸⁵. Aynı merkezde bulunan diğer yazıtlarda ise hydrophoroslarla ilgili ayrıntılı bilgiler sunulmaktadır. MÖ 60-59 yıllarına tarihlenen bir yazıtta görevi tanrıçanın kült heykelinin yıkanması için su getirmek olan Klea'nın, Didyma Artemis kültürünün en yüksek rütbeli hydrophorosu olduğu belirtilmektedir⁸⁶. Didyma'da bulunan başka bir yazıtta ise Eirenios'un küçük kızı Theodoris ve büyük kızının hydrophoros olduğu belirtilmektedir. Bazı yazıtlardan yola çıkılarak bu kızların annelerinin de daha önce hydrophoros, babalarının ise rahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır⁸⁷. Didyma'da bulunan ve İ.S. 1-2. yüzyıla tarihlenen başka bir yazıtta ise Pythia Artemis'inin hydrophorosu, Apellas'ın kızı Sympherousa'nın tanrıça için adaklar sunduğu, libasyon yaptığı ve emredilen tüm dini ritüelleri gerçekleştirildiği belirtilmektedir⁸⁸. Schuddeboom aynı alanda bulunan bir yazıttan yola çıkarak temsil edilen kişilerin soylu ailelerin kızları, genç rahibeler olduklarını belirtir. Bu nedenle Didyma'da genç kızların en büyük dini rütbesinin hydrophorosluk olduğunu düşünmektedir⁸⁹. Örneğin Ephesos'ta hydrophoros rütbesi, genç kızlar için en üst dini

rütbedir. Bu kişilerin yaptıkları iyilikleri, adlarını, ailesini ve geçmişini anlatan çok sayıda yazıt bulunmuştur⁹⁰. Van Bremen'e göre hydrophoros unvanı, kehaneti seven, tapınağın harcamalarını ve dini kutlamaların külfetini karşılayacak genç kızlara verilmektedir⁹¹.

Connelly'ye göre Didyma'da su taşıma görevi ya da hydrophorosluk, Artemis Pythia rahibelerine verilmektedir. Bir yıl süreli rahibelik ve ayın yöneticiliğinden sonra bu unvan verilerek rahibeler Apollon rahiplerine denk sayılmaktadır. Bunun sonucunda da baba – kız ortaklaşa görev yapmaktadır. Çalışmada ele alınan TK. 1-3 nolu figürinlerde olduğu gibi, poloslu, sağ elinde omphaloslu phiale taşıyan sakallı ve giyimli erkek figürlerinin yaşlı ve yetişkin kişileri temsil ettikleri anlaşılmaktadır. Özellikle figürinlerin sağ elinde tuttuğu ortası geniş phiale taşıyan sıvıyla ilgili olmalıdır. Benzer şekilde hydrophoros figürinlerinin başlarının üzerinde taşıdığı hydria içinde de simgesel su ya da benzeri sıvı olmalıdır. Kozlowski, hydrophoros tipindeki genç kız figürinlerinin çeşmeden doldurulan suyu⁹², Newton ise dini ayinler sırasındaki kutsal suyu taşıdıklarını belirtir⁹³. Burkert ise adak figürinlerinde görülen ve su taşıyan bu tipin rahibelere ait ikonografiye sahip olduklarını düşünmektedir. Araştırmacıya göre altardaki ateş ile altarın dibindeki kaynaktan alınan suyun arındırıcı gücü birleşmektedir. Böylece su taşıyan genç rahibeler tarafından buradan alınan su tapınağın, altarın ve ayinlerdeki katılımcıların üzerine serpiştirilerek kutsama yapılmaktadır⁹⁴. Sonuç olarak çalışmada ele alınan TK. 1-3 nolu figürinlerin rahip, TK. 4 nolu figürinin ise rahibe olduğu ve tapınağın kutsal suyunu kullanarak tanrı-tanrıçaya libasyon ve kutsama yaptıkları düşünülmektedir.

Teknik Özellikleri

Gruptaki TK. 1-4 nolu figürinler, ön ve arka olmak üzere iki farklı kalıp kullanılarak üretilmiştir (Fig. 15). Figürinlerin, kalıptan çıkarıldıktan sonra deri sertliği kıvamında kalıp birleşim yerleri düzeltilmiştir. Ön kısım detaylı ve

⁸² Israel Antiquities Authority 2008: 34 vd; Kozlowski 2015: 33 vd.

⁸³ Bulba 2010: 654 vd.

⁸⁴ Merker 2000: 38 vd.

⁸⁵ Padilla 1999: 190 vd.

⁸⁶ Merkelbach/Stauber 1998: 106 vd.

⁸⁷ Teubner 2006: 293 vd.

⁸⁸ Schuddeboom 2009: 218 vd.

⁸⁹ Schuddeboom 2009: 218 vd.

⁹⁰ Didyma'da bulunan yazıtlarda hydrophoroslarla ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. Didyma Apollon Tapınağı'nda Arkaik Dönem'de rahipler, Hellenistik Dönem'le birlikte rahibeler, dini ayinler ve kehanetler için ön plana çıkmıştır. Örneğin İS 1. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta, Tryphosa'nın torunu, Melas'ın kızı Tryphosa adlı hydrophorosun, Cladius Charmus adlı kişiyle birlikte kâhin olduğu belirtilmiştir. Sözü edilen şekilde buluntulardan Hellenistik Dönem'e ait 26, İS 1 - 3. yüzyıllar arasında tarihlenen 87 adet ele geçmiştir. Lagina'da ise en saygıdeğer dini unvan anahtar taşıyan anlamına gelen kleidophorosluktur. Didyma'da olduğu gibi Lagina Hekate Tapınağı'nda da bu unvan sadece Hekate rahiplerinin kızları tarafından alınabiliyordu, bkz. Connelly 2007: 40 vd.

⁹¹ van Bremen 1996: 90 vd.

⁹² Kozlowski 2015: 32 vd.

⁹³ Newton 2010: 162 vd.

⁹⁴ Burkert 1985: dip. 27.

özenle işlenmesine karşın arka yüz ayrıntısız verilmiştir. Örneğin ön kısımda profilli ve detaylı işlenen dörtgen kaidenin görünen ön kısımları işlenirken arkada kalan bölümleri düz bırakılmıştır. Özyiğit, Ephesos buluntusu benzer tipteki figürinleri değerlendirdiği çalışmasında, dönem üretimlerinde kalıp sayısının az olduğunu, başın gövdeyle birlikte ele alındığını ve bazı eserlerde tek bazılarında ise iki kalıp kullanıldığını belirtir⁹⁵. Pişirme sırasında oluşan buharı dışarı atabilmek için kullanılan pişirme ya da buhar delikleri çalışma kapsamında ele alınan figürinlerde yoktur. Onun yerine kaidenin alt kısmı boş bırakılarak fırınlama sırasında oluşan buhar dışarı atılmıştır⁹⁶. Kaideler ise form olarak dörtgen ve profillidir. Benzer tipteki kaide formları Ephesos⁹⁷, Halikarnassos⁹⁸, Boeotia⁹⁹, Halae¹⁰⁰, Kıbrıs¹⁰¹, Kerameikos¹⁰², Rhodos¹⁰³, Melos¹⁰⁴, Korkyra¹⁰⁵ ve Sardinia'da¹⁰⁶ bulunan dönem örneklerinde karşımıza çıkmaktadır.

Higgins, Halikarnassos buluntusu figürinlerin kilinin mika ve kum katkılı ayrıca kaba yapılı olduğunu belirtir. Araştırmacıya göre hamur, turuncu ve farklı tonları ile yeşil, krem ve morumsu kahverengi arasında farklılıklar göstermektedir¹⁰⁷. MÖ 6. yüzyıla tarihlenen buluntuların yüksek ısıli fırınlarda üretildiğini ve iyi piştiğini buna karşın düşük sıcak-

lıkta üretilen figürinlerin toz şeklinde dağıldığını tespit etmiştir¹⁰⁸. Halikarnassos'un kesin üretim merkezi olduğu bilinmemekle birlikte adak grubu içinde çok sayıda aynı kalıptan üretilmiş figürin bulunmaktadır¹⁰⁹. Tunay, kil özelliklerinden yola çıkarak bunların Karia Bölgesi örnekleriyle benzer olduklarını belirlemiştir. Araştırmacıya göre Halikarnassos ve çevresinde kil kaba, büyük parça mikalı ve krem renklidir. Bu nedenle Halikarnassos, Theangela, Lindos, Rhodos, Kos, Kalymnos ve Iasos örnekleriyle aynı atölye üretimi olduklarını tespit etmiştir¹¹⁰. Çalışmada ele alınan figürinler ise pembe ve açık kırmızı tonlarında hamurlu, kireç, kum ve iri kristalli mika katkılıdır.

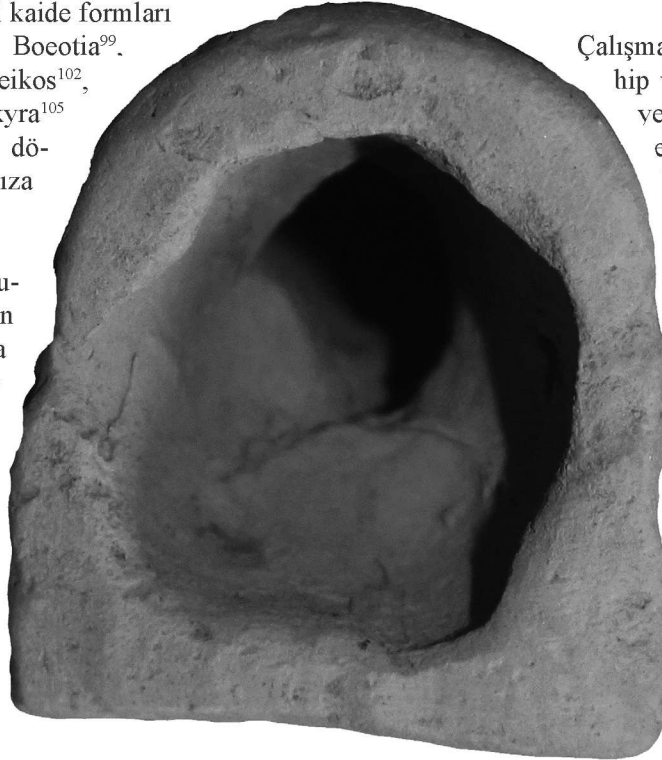

Fig. 15: TK. 1, Teknik Detay / TK. 1, Technical Detail.

Çalışmanın amaçlarından biri de rahip ve rahibe figürinlerinin atölyelerine dair bulguların elde edilmesidir. Batı Anadolu'da MÖ 2. yüzyılın sonu ve 1. yüzyıl başından başlayarak Myrina, Patara, Pergamon, Priene, Troia, Smyrna ve Tralleis gibi önemli merkezlerde atölyelerle ilgili koroplast/atölye isimlerine rastlanmıştır¹¹¹. Çalışmada ele alınan eserlerde ve benzer tipteki dönem örneklerinde atölye işaretlerine rastlanmamaktadır. Bu nedenle tümüyle korunan TK. 1 nolu rahip ve TK. 4 nolu hydrophoros figürini örnek alınarak üretimlerine dair teknik veriler elde edilmiştir.

⁹⁵ Özyiğit 1992: 103 vd.

⁹⁶ Özyiğit 1992: 102 vd.

⁹⁷ Öztürk 2007: 47, K. 19.

⁹⁸ Higgins 1954: 106 vd. Pl. 51, Nr. 324-325, 329, 331.

⁹⁹ Higgins 1954: 106 vd.

¹⁰⁰ Goldman/Jones 1942: Pl. VII, II-a-1, Pl. 10, II-b-2-3.

¹⁰¹ Winter 1903: Taf. 17, Nr. 4-5.

¹⁰² Viemeisel-Schlörb 1997: 10 vd. Taf. 7, 2-4, Nr. 27-28.

¹⁰³ Higgins 1954: 106 vd. dip. 1.

¹⁰⁴ Higgins 1954: 106 vd. dip. 2.

¹⁰⁵ Higgins 1954: 106 vd.

¹⁰⁶ Winter 1903: Taf. 17, Nr. 7.

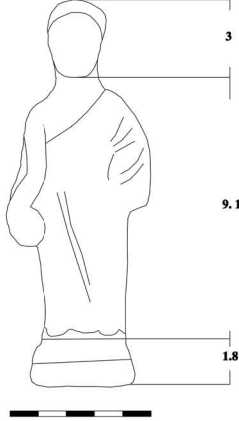
¹⁰⁷ Higgins, benzer tipteki Halikarnassos buluntularına kil, stil ve üretim teknikleri açısından bakıldığında aynı merkezde üretildiğini belirtmektedir. Halikarnassos'un kesin üretim merkezi olduğu bilinmemekle birlikte adak grubu içinde çok sayıda aynı kalıptan üretilmiş figürin bulunmaktadır, bkz. Higgins 1954: 102 vd.

¹⁰⁸ Higgins 1954: 102 vd.

¹⁰⁹ Higgins 1954: 102.

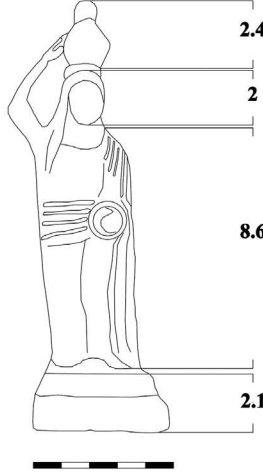
¹¹⁰ Tunay 1972: 201 vd.

¹¹¹ Kassab 1988: 10 vd; Uhlenbrock 1990: 13 vd; Çekilmez 2014: 129 vd.

Aktif dönem	MÖ 4. yüzyılın ilk yarısı.
Hamur, kil ve astar	7.5 YR 7/3-4 pembe hamurlu, iri kristalli mikalı, kum, kireç ve taşçık katkı, beyaz astarlı.
Üretim tekniği ve ayrıntıları	İki ayrı kalıp yapımı, buhar deliği yok, arka yüz işlenmemiş, kalıp birleşim yerleri düzeltilmiş.
Kaide formu ve kaide-eser oranı	Profilli, dörtgen kaide, oran: 1/5
Baş - vücut oranı	Oran: 1/4
Teknik Özellikleri	

Tablo 1. TK. 1 nolu Rahip Figürini / TK. 1, *Figurine of Priest*.

Teknik veriler, MÖ 400-350 arasına tarihlenen yukarıdaki rahip figürininin baş yüksekliğinin vücuda göre 1/4, kaide-nin ise 1/5 oranında verildiğini göstermiştir. Dönem örneklerine bakıldığında benzer sonuçlar karşımıza çıkmaktadır.

Aktif dönem	MÖ 4. yüzyılın ilk yarısı
Hamur, kil ve astar	7.5 YR 7/3-4 pembe hamurlu, iri kristalli mikalı, kum, kireç ve taşçık katkı, beyaz astarlı.
Üretim tekniği ve ayrıntıları	İki ayrı kalıp yapımı, buhar deliği yok, arka yüz işlenmemiş, kalıp birleşim yerleri düzeltilmiş.
Kaide formu ve kaide-vücut oranı	Profilli, dörtgen kaide, oran: 1/5
Baş - vücut oranı	Oran: 1/5
Teknik Özellikleri	

Tablo 2. TK 4. nolu Hydrophoros Figürini / TK. 4, *Figurine of Hydrophoros*.

Teknik veriler, MÖ 400-350 arasına tarihlenen yukarıdaki hydrophoros figürininin baş ve kaide yüksekliğinin vü-

cuda göre 1/5 oranında verildiğini göstermiştir. Dönem örneklerine bakıldığında benzer sonuçlar karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Çalışmada ele alınan TK. 1-4 nolu figürinlerin benzer örneklerle yapılan stilistik karşılaştırmaları, eserlerin MÖ 4. yüzyılın ilk yarısının modasını yansıttığını göstermiştir. Özellikle arka yüzde pişirme deliklerinin olmaması yanında profilli ve dörtgen kaideleriyle Klasik Dönem özellikleri taşırlar. Figürinlerin ön ve arka olmak üzere iki ayrı kalıp yapımı olması ve arka yüzün düz zemin olarak kabul edilmesi gibi özellikleriyle anılan dönemin üretim tekniklerini yansıtır. TK. 1-4 nolu figürinler, benzerleri daha çok Halikarnassos ve çevresinde rastlanan rahip ve rahibe tiplerinden olmalıdır. MÖ 6. yüzyıl sonu ve 5. yüzyıl başından itibaren en yoğun buluntu merkezi Halikarnassos ve Theangela'dır¹¹². Bugüne kadar yapılan araştırmalara göre söz konusu tipler MÖ 2. yüzyıl sonuna kadar görülmektedir. Bu kapsamda çalışmada ele alınan figürinler, Halikarnassos ve çevresinde bu tipteki figürinlerin MÖ 5 – 2. yüzyıllar arasını kapsayan uzun yıllar boyunca kullanıldığını göstermektedir.

Figürinlerin tarihlendiği MÖ 4. yüzyılın ilk yarısında, Karia Bölgesi'nde Hekatomnoslar Hanedanlığı'yla birlikte kültürel ve sanatsal gelişimin ön plandadır¹¹³. Bağdatlı Çam, Alabanda buluntusu bir heykel başından yola çıkarak Maussollos ve Idrieus Dönemi'ndeki yapılaşma ve sanat eserlerindeki artıştan bahsetmektedir. Araştırmacıya göre MÖ 4. yüzyılın ikinci çeyreğinde mimari ve heykeltıraşlık eserleri, Halikarnassos, Kaunos, Iasos, Mylasa, Latmos ve Priene'de karşımıza çıkmaktadır¹¹⁴. Pedersen, MÖ 387/386'daki Kral Barışı ile birlikte Hekatomnoslar Hanedanlığı idaresi altında Karia Bölgesi'nin refah ve istikrar dönemine kavuştuğunu belirtir. Özellikle MÖ 370'den sonraki Maussollos ve takip eden Idrieus Dönemi'nde Karia Bölgesi kentlerinde yeni yapılar inşa edilmiş bunun yanında Halikarnassos'a yeni anıtsal yapılar eklenerek başkent yapılmıştır¹¹⁵. Sonuç olarak gelecek yıllarda Halikarnassos ve Theangela antik kentlerinde yapılacak olan kazı ve araştırma çalışmaları, bu çalışmanın da dâhil olduğu yeni bilgilere zemin hazırlayacaktır.

¹¹²Higgins 1954: 102 vd.

¹¹³Paton/Myres 1896: 197 vd; Paton 1900: 61 vd; Higgins 1954: 102 vd; Marchese 1976: 67 vd; Waywell 1978: Higgs 1998: 30-34; Özkaya vd. 1998: Özkaya/San 2000: Özkaya/San 2001: Özkaya/San 2002: Çörtük 2004: 1 vd; Ateşlier 2006: 145 vd; Henry 2009: 1 vd; Kızıl 2009: 397 vd; Hellström 2009: 268 vd; Baran 2009: 291 vd; Carstens 2009: 380 vd; Pedersen 2013: 33-64; Ateşlier/Akkurnaz 2013: 482 vd; Bağdatlı Çam 2014: 353-367; Karlsson 2014: 87-92.

¹¹⁴Bağdatlı Çam 2014: 364 vd.

¹¹⁵Pedersen 2013: 40 vd.

KAYNAKÇA

ATEŞLİER, S. 2006.

“Tekekale’de Bir Anıt Mezar”, OLBA 13: 145–177.

ATEŞLİER, S/AKKURNAZ, S. 2013.

“2011-2012 Yılı Alabanda Kazıları”, 35. Kazı Sonuçları Toplantısı-3. Ankara: 482-498.

BAĞDATLI ÇAM, F. 2014.

“A Marble Head from Alabanda”, Labrys, Studies Present to Pontus Hellström. Uppsala: 353-368.

BALDIRAN, A. 1999.

“Ereğli Müzesi’nden Pişmiş Toprak Heykelcikler”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 5: 153-189.

BARAN, A. 2009.

“Karian Architecture Before the Hekatomnids”, Die Karer und die Anderen, Internationales Kolloquium an der Frei Universität Berlin, Hrsg. F. Rumscheid. Berlin: 291-314.

BONIFACIO, R. 1996.

“Statuette Arcaiche dal Santurio di Demetra e Kore”, Bollettino Dell’Assaciazione Iasos di Caria 2: 14-16.

BESQUES, S. 1954.

Catalogue Raisonne des Figurines et Reliefs en Terres – Cuites Grecs Etrusques et Romains, I. Epoques Prehellenique, Geometrique, Archaïque et Classique. Paris.

BLINKENBERG, C. 1931.

Lindos, Fouilles et Recherches 1902 – 1914, I. Les Petit Objets. Berlin.

BULBA, M. 2010.

“Bothroi in Küçükale in Kaunos”, Belleten LXXIV/271: 651-657.

BREITENSTEIN, N. 1941.

Danish National Museum, Catalogue of Terracottas Cypriote, Greek, Etrusco-Italian and Roman. Copenhagen.

BURKERT, W. 1985.

Greek Religion, Archaic and Classical. Cambridge.

BURN, L/HIGGINS, R. 2001.

Catalogue of Greek Terracottas in the British Museum. London.

- CARSTEN, A. M. 2009.
“Tomb Cult and Tomb Architecture in Karia from the Late Archaic to the Hellenistic Period”, *Die Karer und die Anderen, Internationales Kolloquium an der Frei Universität Berlin*. Berlin: 377-396.
- COLDSTREAM, J. N. 1973.
Knossos, the Sanctuary of Demeter. Princeton.
- CONNELLY, J. B. 2007.
Portrait of a Priestess, Women and Ritual in Ancient Greece. Princeton.
- COSMOPOULOS, M. B. 2003.
Greek Mysteries, The Archaeology and Ritual of Ancient Greek Secret Cults. Routledge.
- ÇEKİLMEZ, M. 2014.
Tralleis Güney Nekropolü Terrakotta Figürinleri (Adnan Menders Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi). Aydın.
- ÇÖRTÜK, U. 2004.
Kuzey Karia Akçay Vadisi ve Çevresinin Arkeolojik Araştırması (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla.
- De MIRO, E. 2000.
Agrigento Santuari Urbani, L'Area Sacra tra il Tempio di Zeus e Porta V. Rome.
- GOLDMAN, H/JONES, F. 1942.
“Terracottas From the Necropolis of Halae”, *Hesperia* 11: 365 – 420.
- HELLSTRÖM, P. 2009.
“Sacred Architecture and Karian Identity”, *Die Karer und die Anderen, Internationales Kolloquium an der Frei Universität Berlin*. Berlin: 267-290.
- HENRY, O. 2009.
Tombes de Carie, Architecture Funéraire et Culture Carienne VI-II Siecle a.v. JC. Rennes.
- HIGGINS, R. A. 1954.
Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities British Museum I. London.
- HIGGS, P. 1998.
“A Newly Found Fragment of Free-Standing Sculpture from the Mausoleum at Halicarnassus”, *Sculptors and Sculpture of Caria and the Dodecanese*. London: 30-34.
- ISRAEL ANTIQUITIES AUTHORITY, 2008.
Maresha Excavations Final Report II, Hellenistic Terracotta Figurines from the 1989-1996 Seasons. Jerusalem.
- IŞIK, F. 1980.
“Die Koroplastik von Theangela in Karien und ihre Beziehungen zu Ostionien zwischen 560 und 270 v. Chr.”, *Istanbuler Mitteilungen Beiheft 21*. Tübingen.
- KARLSSON, L. 2014.
“The Labraunda Hydrophoroi”, *Labrys, Studies Present to Pontus Hellström*. Uppsala: 87-91.
- KASSAB, D. 1988.
Statuettes en Terre Cuite de Myrina, Corpus des Signatures, Monogrammes, Lettres et Signes. Paris.
- KIZIL, A. 2009.
“1990-2005 Yılları Arasında Mylasa’da Kurtarma Kazıları Yapılan Mezarlar ve Buluntuları Üzerinde Genel Bir Değerlendirme”, *Die Karer und die Anderen, Internationales Kolloquium an der Frei Universität Berlin*. Berlin: 397-463.
- KOZLOWSKI, J. (baskıda).
“Les Figurines d’hydrophores: Milieu(x) et Signification(s)”, *Presses Universitaires du Septentrion, Dans la Collection Archaiologia*.
- LAUMONIER, A. 1954.
Delos, Les Figurines de Terre Cuite. Paris.
- MARCHESE, R. T. 1976.
A History of Urban Organization in the Lower Maeander River Valley, Regional Settlement Patterns to the Second Century A.D. (New York Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi). New York.
- MENDEL, G. 1908.
Catalogue des Figurines Grecques de Terre Cuite, Musées Impériaux Ottomans. Constantinople.
- MERKELBACH, R/STAUBER, J. 1998.
Steinepigramme aus dem griechischen Osten: Die Westküste Kleinasien von Knidos bis Ilion. Stuttgart and Leipzig.
- MERKER, G. 2000.
Corinth, The Sanctuary of Demeter and Kore, Terracotta Figurines of the Classical, Hellenistic and Roman Periods. Princeton.
- NEWTON, C. T. 2010.
Essays on Art and Archaeology. Cambridge.
- ÖZCAN, F. 2007.
“Die figürlichen Terrakotten von Milet aus Klassischer und Hellenistischer Zeit”, *Inauguraldissertation, Ruhr Universität*. Bochum.

- ÖZKAYA, V/SAN, O/BARIN, G. 1998.
“Alinda (Karpuzlu)”, 16. Araştırma Sonuçları Toplantısı-2. Ankara: 299-324.
- ÖZKAYA, V/SAN, O. 2000.
“Alinda Nekropolü II”, 18. Araştırma Sonuçları Toplantısı-1. Ankara: 181-196.
- ÖZKAYA, V/SAN, O. 2001.
“Alinda and Amyzon, Two Ancient Cities in Caria”, 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı-1. Ankara: 245 – 247.
- ÖZKAYA, V/SAN, O. 2002.
“Alinda 2001 Araştırmaları”, 20. Araştırma Sonuçları Toplantısı-1. Ankara: 235-242.
- ÖZTÜRK, F. 2007.
Efes Müzesi'nden Bir Grup Terrakotta Figürin (Adnan Menders Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın.
- ÖZYİĞİT, Ö. 1992.
“Efes Müzesindeki Arkaik Dönem Sonu Buluntuları”, Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi VI: 91-106.
- PADILLA, M. W. 1999.
Rites of Passage in Ancient Greece, Literature, Religion, Society. New Jersey.
- PAPANTONIOU, G. 2012.
Religion and Social Transformations in Cyprus, From the Cypriot Basileis to the Hellenistic Strategos. Leiden.
- PATON, W.R/MYRES, J. L. 1896.
“Karian Sites and Inscriptions”, Journal of Hellenic Studies 16: 188 – 271.
- PATON, W. R. 1900.
“Sites in East Karia and South Lydia”, Journal of Hellenic Studies 20: 61-96.
- PEDERSEN, P. 2013.
“The Fourth Century BC. Ionian Renaissance and Karian Identity”, 4th Century Karia, Defining a Karian Identity Under the Hekatomnids. *Varia Anatolica* 28: 33-64.
- RUMSCHEID, F. 2006.
Die Figürlichen Terrakotten von Priene, Fundkontexte, Ikonographie und Funktion in Wohnhäusern und Heiligtümern im Licht antiker Paralelbefunde. Wiesbaden.
- SCHUDEDEBOOM, F. 2009.
Greek Religious Terminology: Telete - Orgia: A Revised and Expanded English Edition of the Studies by Zijderveld and Van Der Burg. Netherlands.
- TEUBNER, B. G. 2006.
Archiv für Religionsgeschichte. Leipzig.
- TÖPPERWEIN, E. 1976.
Terrakotten von Pergamon, Pergamenische Forschungen 3. Berlin.
- TUNAY, İ. M. 1972.
“İstanbul Arkeoloji Müzesine Gelen 47 Adet Pişmiş Toprak Heykelcik”, Türk Arkeoloji Dergisi XIX/1: 201–212.
- UHLENBROCK, J. P. 1990.
“The Coroplast's Art, Greek Terracottas of the Hellenistic World”, An Exhibition and Publication in Honor of Dorothy Burr Thompson on the Occasion of her Ninetieth Birthday. Newyork.
- van BREMEN, R. 1996.
The Limits of Participation, Women and the Civic Life in the Greek East in the Hellenistic and Roman Periods. Amstredam.
- VIERNEISEL SCHLÖRB, B. 1997.
Kerameikos, Die Figürlichen Terrakotten, I, Spätmykenisch bis spathellenistisch. München.
- WAYWELL, G. B. 1978.
The Free-Standing Sculptures of the Mausoleum at Halicarnassus in the British Museum, A Catalogue. London.
- WINTER, F. 1903.
Die Antiken Terrakotten, Die Typen Der Figürlichen Terrakotten. Berlin und Stuttgart.